

*Перішко І. В.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри практики англійської мови**Рівненського державного гуманітарного університету*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ)

Анотація. Стаття присвячена опису гендерних переважень використання компонентів невербальної комунікації в різних типах комунікативних ситуацій. Значна увага приділяється вивченню реагуючої поведінки адресата (чоловіків/жінок) у різних типах комунікативних актів. Теоретичні положення проілюстровано прикладами з англійських художніх текстів. Авторкою була зроблена спроба виявити переважень у вербальній і невербальній поведінці комунікантів (чоловіків і жінок) у різних типах комунікативних ситуацій. Матеріалом дослідження слугували приклади опису комунікативних актів із різних художніх творів англійських авторів.

Невербальними компонентами комунікації, які супроводжують різні мовленнєві акти, є мімічні (виразу обличчя), фонаційні (додаткові до мови звукові коди), міремічні (візуальний контакт), тактильні (мова дотиків), респіраторні (елементи парамови, у створенні яких бере активну участь дихальна система людини) компоненти. Для жіночої невербальної поведінки в моноставових і різноставових комунікативних ситуаціях найбільш характерні фонаційні, респіраторні й тактильні невербальні компоненти. Чоловіча невербальна поведінка в моноставових і різноставових комунікативних актах характеризується використанням фонаційних і мімічних невербальних компонентів, у різноставових – також типові тактильні невербальні компоненти. Такі результати пояснюються тим, що фонаційні невербальні компоненти загалом є одними з найбільш характерних компонентів комунікації для невербальної поведінки людини, крім того, багато досліджень підтверджують той факт, що для жінок досить типово торкатися до співрозмовника під час розмови. Що стосується чоловіків, то для них менш характерно торкатися один до одного, тоді як вони часто торкаються співрозмовника протилежної статі.

У статті підтверджується думка, що для чоловічої невербальної поведінки більш характерні тактильні невербальні компоненти комунікації, а для жіночої – фізіологічні реакції. Ймовірно, це пояснюється анатомо-біологічними особливостями чоловіків і жінок.

Ключові слова: комунікація, поведінка людини, гендерні особливості, вербальний компонент, невербальний компонент.

Постановка проблеми. Специфіка невербальної поведінки адресата детермінована різними способами комунікативної поведінки мовця/адресанта, а також урахуванням фактора адресата в гендерному аспекті, що дає змогу аналізувати поведінку комунікантів у спілкуванні.

Особливий інтерес проблема гендеру становить для лінгвістики, якою займається велика кількість учених, вивчаючи

різні прояви гендеру на всіх рівнях системи мови: лексичному, граматичному, фонетичному. Для кожного рівня мови з низки причин характерна різна ступінь інтенсивності прояву гендерного чинника. Сучасні дослідження гендеру в галузі лінгвістики характеризуються тим, що існує спроба неоднозначного трактування отриманих результатів, а не лише з точки зору того, що для жінок характерно одне, а для чоловіків – інше.

Існування двох статей – чоловічої та жіночої, їх постійний антагонізм неминуче відбиваються і в мові, і у невербальній системі, тому актуально розглядати культуру у світлі гендерного підходу, вивчаючи життя суспільства, взаємовідносини статей через вербальні та невербальні засоби комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми, пов'язаної з гендером, нині є досить актуальним. Гендерні дослідження мають міждисциплінарний характер, проте в лінгвістів особливий інтерес викликають роботи, присвячені взаєминам гендера й мови (Дж. Лакофф [1], А. Кириліна [2]). Розгляд будь-якого феномена мови в гендерному аспекті, як справедливо зазначають дослідники, призводить до збільшення нових знань, внаслідок чого різні явища мови та мовлення можуть бути описані в новому ракурсі.

Теорія невербальної комунікації, розроблена в другій половині ХХ століття (А. Мейерабіан [3], Дж. Холл [4] та ін.), стала останнім часом цікавити не тільки психологів, а й лінгвістів, оскільки компоненти невербальної комунікації можуть скорочувати вербальний текст, замінюючи слова і включати в діалог певні додаткові значення. Таким чином, компоненти невербальної комунікації є важливою частиною комунікативного акту, тому на їх вивченні зосередили увагу сучасні дослідники (Ф. Бацевич [5], Т. Крейдлін [6], О. Хнікіна [7] та ін.). Останнім часом склалася окрема дисципліна – невербальна семіотика, предметом якої є невербальна поведінка та взаємодія людей. Водночас з'являється низка лінгвістичних робіт, в яких досліджується взаємодія вербальних і невербальних засобів комунікації (Л. Солощук [8], М. Пентиліук [9] та ін.).

Останнім часом психологи та лінгвісти звернули особливу увагу на засоби невербальної комунікації, які можуть скорочувати вербальний текст, замінюючи слова і включаючи в діалог ті чи інші додаткові значення, що є, таким чином, важливою частиною комунікативного акту (Дж. Холл [4], Ф. Бацевич [5]).

Наприкінці ХХ століття особливу увагу було приділено вивченню ролі супутньої невербальної поведінки, а також проблемі взаємодії вербальних і невербальних сигналів у процесі спілкування (Д. Лейзерс [10]).

У центрі уваги зарубіжних дослідників опинилися такі проблеми, як вплив біологічних і культурних факторів на поведінку людини, взаємодія учасників комунікативного акту (Д. Лейзерс [10], П. Андерсен [11]).

З огляду на вищесказане, ця стаття, присвячена взаємодії вербальних і невербальних компонентів у рамках комунікативної поведінки чоловіків і жінок, є актуальною та робить внесок у розвиток теорії невербальної комунікації, зокрема щодо питання впливу вербальної та невербальної поведінки людини на іншого комуніканта.

Мета статті полягає у виявленні гендерних переваг використання компонентів невербальної комунікації, шляхом розгляду реагуючої поведінки адресата (чоловіків/жінок) у різних типах комунікативних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження слугують приклади (опис комунікативних актів) із різних художніх творів англійських авторів.

Розвиток і вивчення гендерних досліджень пов'язані з диференціацією двох категорій: стать (або біологічна стать), яку можна визначити як «сукупність анатомо-біологічних особливостей чоловіка та жінки» [12, с. 62], і гендер (соціальна стать) – «сукупність уявлень про посадові якості чоловіків і жінок, система культурних зразків, які регулюють соціальну поведінку чоловіків і жінок» [12, с. 62].

Сам концепт *гендер* був введений у лінгвістичну метамову порівняно недавно. Лінгвісти, що вивчають природу чоловічої та жіночої мовної поведінки, концентрують увагу на психологічних і соціальних аспектах чоловічого і жіночого варіантів мови (Дж. Холл [4], Дж. Пірсон [13], А. Кириліна [2]).

До засобів невербальної комунікації належать жести, міміка, інтонація, паузи, поза, сміх, сльози тощо, які утворюють знакову систему, що доповнює і підсилює, а іноді і замінює засоби вербальної комунікації.

Існують різні підходи щодо класифікації невербальних компонентів комунікації (П. Андерсен [11], Т. Крейдлін [6]). У статті приймається класифікація, в якій враховуються як контрольовані, так і неконтрольовані види компонентів невербальної комунікації. До перших належать жестові компоненти невербальної комунікації (рухи рук, ніг і голови), мімічні (виразу обличчя), фонаційні (додаткові до мови звукові коди), міремічні (або візуальний контакт), тактильні (мова дотиків), респіраторні (елементи парамови, у створенні яких бере активну участь дихальна система людини), до других – фізіологічні реакції. До комунікативної поведінки належить і мовчання. Мовчання має протиставлятися не говорінню, а передачі інформації за допомогою мовлення.

До найпоширеніших сигналів невербальної поведінки належить посмішка [6]. Комуніканти-жінки виявляють тенденцію до частішого її використання. Помічено, що комуніканти-жінки підтримують інтенсивніший візуальний контакт порівняно з комунікантами чоловічої статі. Однією з причин високої частотності використання жінками візуального контакту є їхня здатність до якіснішого декодування паралінгвістических аспектів комунікації. У межах комунікативного акту «жінка-жінка» зазначають велику інтенсивність візуального контакту порівняно з комунікативним актом «чоловік-чоловік».

Говорячи про жести, потрібно зауважити, що комуніканти-жінки роблять в основному граціозні рухи руки від ліктя і загалом більш схильні до жестикуляції, ніж чоловіки. Крім того,

є чоловічі жести, тобто такі жести, які відповідають чоловічому стилю поведінки, і жіночі – відображають жіночий стиль.

Вчені підкреслюють специфічність гендерного аспекту сприйняття невербальних знаків комунікації. Крім того, зазначено, що жінки здатні до точнішого декодування інформації, яка передається через невербальний канал, на відміну від чоловіків [4].

У межах гендерних аспектів вивчення фактора адресата в актах комунікації особливий інтерес становить виявлення видів невербальних компонентів комунікації, які супроводжують мовні акти в різних комунікативних актах (розглянуті нами комунікативні акти складаються з вербальної частини (мовного акту) і невербальної).

Були встановлені типи невербальних компонентів комунікації, що найчастіше супроводжують мовні акти в чотирьох типах комунікативних ситуацій з урахуванням фактора адресата:

- 1) комунікант (мовець) – чоловік, комунікант (адресат) – чоловік;
- 2) комунікант (мовець) – жінка, комунікант (адресат) – жінка;
- 3) комунікант (мовець) – чоловік, комунікант (адресат) – жінка;
- 4) комунікант (мовець) – жінка, комунікант (адресат) – чоловік.

Існує думка, що чоловіки й жінки поводяться з адресатом іншої статі інакше. Невербальна поведінка комуніканта-чоловіка, що супроводжує директиви, змінюється залежно від статі адресата.

Характерно, що в комунікативних актах чоловік-чоловік директиви супроводжуються головним чином фонаційними, мімічними або жестовими невербальними компонентами комунікації: *“Throw him down, Paul,” he said in a low husky voice* [14, с. 158]. У різностатевих комунікативних актах директиви супроводжуються, насамперед, тактильними, міремічними та респіраторними невербальними компонентами комунікації: *“C'mon, let's see the world”*. *Taking her hand, he goes out a door in the rear of the saloon* [15, с. 130]. Для наведених прикладів комунікативних актів характерна різноманітність супроводжуючих невербальних компонентів комунікації, а також звернення до вербальної частини, які є засобами додаткового впливу на адресата.

Для жіночої невербальної поведінки при директивах у випадках, коли адресатом є жінка, типовими є такі види невербальних компонентів комунікації, як фонаційні, міремічні, жестові й тактильні. Зазначимо, що фонаційні невербальні компоненти комунікації типові однаково як для чоловічої, так і для жіночої невербальної поведінки в моностатевих комунікативних актах: *She lowered her voice. “And do not forget, Polly, to call me Miss Wynne”* [15, с. 56]. З адресатом-чоловіком для жінок характерно супроводжувати директиви фонаційними чи тактильними невербальними компонентами комунікації: *She laughed in delight. “Pour another,” she ordered him* [16, с. 109].

Невербальні компоненти комунікації, які супроводжують ствердження фактів, обмежені. Типовими невербальними компонентами комунікації комуніканта-чоловіка чи комуніканта-жінки, які супроводжують ствердження в комунікативних актах, є мімічні та фонаційні: *A thin mocking smile that the other man could not see twitched for an instant the corners of Ned Beaumont's mouth. He said: “There's not much of a case against him when you come to look at it closely”* [14, с. 142]. Для випадків з адресатом-жінкою характерні також і респіраторні невербальні компоненти комунікації.

Для жіночої невербальної поведінки характерними в комунікативних актах є мімічні та фонаційні невербальні

компоненти комунікації: *She made an angry face. "Of course I'm mad," she said* [17, с. 156]; *"There is a plenty of room for them in the Castle!" Tamara told him and laughed happily* [15, с. 82].

Найтиповішими в комунікаційних актах чоловік-чоловік, де вербальна частина представлена обіцянкою, є фонаційні, мімічні й тактильні невербальні компоненти комунікації: *He let Farr pump his hand up and down, murmured a "Yes, I will" in response to the District Attorney's insistence* [14, с. 128]. У різностатевих комунікаційних актах найпоширенішими невербальними компонентами комунікації, які супроводжують обіцянки, є міремічні, тактильні та фонаційні: *The youth drew himself up straight, his eyes shifting from side to side. He said: "I will not forget you and some day me and you will meet when there's nobody around"* [18, с. 85].

Для жіночої невербальної поведінки, яка супроводжує обіцянки в моностатевих комунікаційних актах, характерна різноманітність супровідних невербальних компонентів комунікації. Типовими є фонаційні, міремічні, мімічні та респіраторні невербальні компоненти комунікації. У різностатевих комунікаційних актах найчастіше зустрічаються всі перераховані вище типи, крім мімічних: *"I will get ready, My Lord," Dominica said in a happy voice* [15, с. 74]; *"I will ... try," she murmured* [15, с. 153].

Найхарактернішими невербальними компонентами комунікації для чоловічої невербальної поведінки, яка супроводжує декларативи, є мімічні і фонаційні: *He smiled. "Then you're wrong. I'm a gambler and a politician's hanger-on"* [14, с. 66]; *Ned Beaumont srinned impudently at her and said: "Aw, Mom, I'm a big boy now and I've got my work to look after"* [14, с. 52]. На відміну від ситуацій із комунікантами однієї статі, для різностатевих комунікативних актів характерні також і жестові невербальні компоненти комунікації.

Стосовно феміної невербальної поведінки в декларативах у моностатевих комунікативних актах, треба зауважити, що характерними є мімічні, респіраторні та міремічні невербальні компоненти: *She said with a smile: "You're another one of them"* [16, с. 120]. Відмінність від різностатевих комунікаційних актів у частішому використанні комунікантом-жінкою фонаційних невербальних компонентів поряд із мімічними та міремічними: *She laughed and said: "Now you are my best friend, Ned"* [14, с. 136].

Для комунікантів-чоловіків типові фонаційні та міремічні невербальні компоненти, які супроводжують експресиви: *"I'm sorry about your father", David said to him in a quiet voice* [19, с. 39]. У випадках з адресатом-жінкою часто вживані невербальні компоненти в експресивах – це міремічні, респіраторні й тактильні: *He did not kiss her but looked down into her eyes. "You look very lovely in the morning, my darling"* [15, с. 58].

Найхарактернішими невербальними компонентами комунікантів-жінок у комунікативних актах, коли вербальна частина представлена експресивом, є фонаційні (*"I hate Gustave!" She cried passionately to her* [20, с. 98]), міремічні (*This was irrefutably true and Lady Isolda stared up at him angrily: "I hate you, Durwin, when you treat me like a child"* [15, с. 94]), респіраторні. Для випадків з адресатом-жінкою також типові тактильні невербальні компоненти комунікації.

Висновки. Отже, нами були виявлені типи невербальних компонентів комунікації, які супроводжують мовлення чоловіків і жінок. Директиви найчастіше супроводжуються фонаційними невербальними компонентами комунікації, якщо комуніканти – чоловіки і жінки, в той час як для жінок характерні і тактильні невербальні компоненти. Для стверджень, як

у випадку з чоловіками, так і у випадку з жінками, характерний супровід мімічними та фонаційними невербальними компонентами. Обіцянки часто супроводжуються фонаційними невербальними компонентами, якщо комуніканти – чоловіки та жінки, але для чоловіків характерні тактильні невербальні компоненти, а для жінок – міремічні. У випадках і з чоловіками, і з жінками декларативи супроводжуються мімічними невербальними компонентами, але в чоловіків поширеніші фонаційні невербальні компоненти, а в жінок – міремічні. Для експресивів характерний супровід міремічними та фонаційними невербальними компонентами комунікації у випадках і з чоловіками, і з жінками.

Вербальна та невербальна поведінка комунікантів-чоловіків найменшим чином змінюються залежно від статі адресата у випадку зі ствердженнями та обіцянками; невербальна поведінка змінюється істотно в ситуації з директивами, частково – коли вербальна частина представлена декларативами чи експресивами. Невербальна поведінка комунікантів-жінок мінімально змінюється залежно від статі адресата у випадку зі ствердженнями, частково змінюється невербальна поведінка в інших ситуаціях мовного спілкування.

Отримані дані можна пояснити таким чином: вербальна та невербальна поведінка комунікантів-чоловіків і комунікантів-жінок змінюється найменше залежно від статі адресата у ствердженнях, бо цей тип мовленнєвого акту меншою мірою, ніж всі інші, спрямований на адресата. Таким чином, чим більший ступінь спрямованості на адресата має мовленнєвий акт, тим більші відмінності мають комунікативні ситуації.

Література:

1. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1981. 567 с.
2. Кирилина А.В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации. Москва, 2004. 252 с.
3. Mehrabian A. *Nonverbal Communication*. Chicago : Aldine-Atherton, 1972, 226 p.
4. Hall J.A. *Nonverbal Sex Differences: Communication, Accuracy and Expressive Styles*. Cambridge, 1984.
5. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
6. Крейдлин Т.Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 224 с.
7. Хникіна О.О. Невербальні засоби вираження значення обвинувачення в англійській мові. *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки*. Сер. «Філологічні науки». 2007. № 3. С. 84–88.
8. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англійському дискурсі. Харків : Константа, 2006. 300 с.
9. Пентиліук М.І. Культура професійного спілкування через призму лінгводидактики: *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 31. С. 137–142.
10. Leathers D.G. *Successful Nonverbal Communication*. N.Y.: Macmillan, 1986.
11. Andersen P.A. *Nonverbal communication: forms and functions*. 2nd ed. – Long Grove: Waveland Press, 2008. 428 p.
12. Маєрчик М. Гендерована біологія: наукові факти і політичні інтерпретації (Розділ 4). *Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової*. Київ : Критика, 2013. С. 61–75.
13. Pearson J.C. *Interrelationships between gender and communication*. N. Y., 1997.
14. Hammett D. *The Glass Key*. M, 1997. 224 p.

15. Cartland B. Look, Listen and Love. Williamsport Pa., 1977. 153 p.
16. Karon J. Light from Heaven. L., 2006. 400 p.
17. Steel D. The Wedding. N.Y., 2000. 538 p.
18. Grisham J. The Street Lawyer. N.Y., 2001. 352 p.
19. Grote S. The Sins of the Father. N.Y., 2002. 362 p.
20. Koontz D. Forever Odd. N.Y., 2006. 364 p.

Perishko I. Gender features of people's behavior in aspects of verbal and non-verbal components in communication (on materials of English fiction texts)

Summary. The article has been devoted to the description of gender preferences using components of nonverbal communication in different types of communicative situations. Considerable attention is paid to the study of the responsive behavior of the addressee (men / women) in different types of communicative acts. Theoretical considerations are illustrated by examples from English-language literary texts. The author has made an attempt to identify preferences in verbal and nonverbal behavior of communicators (men and women) in different types of communicative situations. The material of this study has been examples of descriptions of communicative acts from various literary works of English-speaking authors.

Non-verbal components of communication that accompany various speech acts have been facial expressions, phonation

(additional to the language sound codes), mirmic (visual contact), tactile (touch language), respiratory (elements of paraspeech, in the creation of which is actively involved respiratory human system) nonverbal components. Phonation, respiratory, and tactile nonverbal components are most characteristic of female nonverbal behavior in monosexual and heterosexual communicative situations. Male nonverbal behavior in monogamous and heterosexual communicative acts is characterized by the use of phonation and facial nonverbal components, in heterosexual – also typical tactile nonverbal components. These results have been explained by the fact that phonation nonverbal components are generally one of the most characteristic components of communication for nonverbal human behavior. In addition, many studies confirm the fact that it is typical for women to touch the interlocutor during a conversation. As for men, it is less typical for them to touch each other, while they often touch the interlocutor of the opposite sex.

The article confirms the opinion that tactile nonverbal components of communication are more typical for male nonverbal behavior, and physiological reactions – for female. This is probably due to the anatomical and biological features of men and women.

Key words: communication, human behavior, gender features, verbal component, nonverbal component.